

.....
колективів. Ксьондзам, представникам парафіяльних комітетів багаторазово довели до відома, що Церква не має права займатись вихованням дітей»⁴¹. Вчителі області видали книгу під назвою «Атеїстичне виховання в школі». Автори ділились в ній своїм досвідом з пропаганди атеїзму серед учнів, більш всього «виявили в ній підступну роль релігійних організацій, найбільше католицьких, що співпрацюють з Ватиканом». У 50-і роки функціонували експериментальні школи, завданням яких було виявлення релігійності дітей. Завдяки отриманій від дітей інформації про проведення свят, канікул та вихідних днів, про їх родичів визначали ступінь релігійності учнів. Також причиною відмови вступу до «жовтенят» чи «піонерів», поза всякими сумнівами, на думку ідеологів, було виховання релігійне.

В атмосфері загального залякування в домах культу були організовані показові судові процеси, на яких принижували гідність віруючих людей. Батькам закидали те, що «вони не дозволяли дітям ходити до клубу, забороняли вступати до піонерської організації, брати книги в бібліотеці». На цій підставі суди законними вироками позбавляли батьків волі, а «дітей, котрі були під впливом релігії, віддавали до домів інтернатів на виховання»⁴².

Такий опір владних органів свідчить про те, що, незважаючи на утиски, у 50-60-х роках ХХ ст. католицька церква продовжувала розвиватись. Особливою активністю відзначається соціокультурна діяльність мирян, що викликало занепокоєння різних органів влади і стимулювало заходи щодо максимального припинення їх діяльності. Саме стійкість католиків-мирян допомогла продовжити процес релігійного виховання дітей та молоді та у напівпідпільних умовах змогла зберегти релігійні традиції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ks. Józef Szymański. Kościół katolicki na Podolu. Obwód winnicki 1941-1964. – Lublin, 2003.- 491 s; 2. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 143. - Арк. 3; ДАВО. – Ф. Р-5073. - Оп. 2. – Спр. 9. - Арк. 73, 74; 4. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 377. - Арк. 142-157; ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 377. - Арк. 184-187; ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 404. - Арк. 130-131; ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 529. - Арк. 9-15; ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 529. - Арк. 67-72; 4. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 6. – Спр. 1534. - Арк. 8; ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 6. – Спр. 1538. - Арк. 56; ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 6. – Спр. 1651. - Арк. 49; 57; ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 6. – Спр. 1659. - Арк. 217; 5. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 377. - Арк. 142-157; 6. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 529. - Арк. 67-72; 7. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 377. - Арк. 142-157; 8. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 529. - Арк. 44-48; 9. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 377. - Арк. 184-187; ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 404. - Арк. 130-131; ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 529. - Арк. 67-72; 10. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 377. - Арк. 63-68; 11. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 529. - Арк. 67-72; 12. Лисий А. Вінницький капуцинський монастир. – Вінниця, 1995.- С. 128; 13. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 377. - Арк. 63-68; 14. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 143. - Арк. 1; 15. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 377. - Арк. 142-157; 16. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 377. - Арк. 63-68; 17. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7. – Спр. 377. - Арк. 63-68; 18. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 19. – Спр. 59. - Арк. 90; 19. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 19. – Спр. 30. - Арк. 32; 20. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 19. – Спр. 33. - Арк. 25-26; 21. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 19. – Спр. 33. - Арк. 25-26; 22. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 19. – Спр. 37. - Арк. 25; 23. Ks. Józef Szymański. Kościół katolicki na Podolu. Obwód winnicki 1941-1964. – Lublin, 2003.- S. 218; 24. ДАВО. – Ф. П-136. - Оп. 38. – Спр. 266. - Арк. 198; 25. ДАВО. – Ф. П-136. - Оп. 40. – Спр. 272. - Арк. 3-4; 26. ДАВО. – Ф. П-136. - Оп. 40. – Спр. 272. - Арк. 3-4; 27. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7с. – Спр. 404. - Арк. 19; 28. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 19. – Спр. 46. - Арк. 4-5; ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7с. – Спр. 404. - Арк. 3-4, 40; 29. ДАВО. – Ф. П-136. - Оп. 40. – Спр. 272. - Арк. 115; 30. ДАВО. – Ф. П-136. - Оп. 42. – Спр. 211. - Арк. 15-6-157; 31. Хархуга С. Відповідальність за виховання дітей // Вінницька Правда. - 1955. – 12 квітня; 32. Ks. Józef Szymański. Kościół katolicki na Podolu. Obwód winnicki 1941-1964. – Lublin, 2003. - S. 218; 33. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7с. – Спр. 444. - Арк. 25-30; 34. ДАВО. – Ф. П-136. - Оп. 46. – Спр. 199. - Арк. 126, 132; 35. ДАВО. – Ф. П-136. - Оп. 44. – Спр. 194. - Арк. 65; 36. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7с. – Спр. 444. - Арк. 61; 37. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 19. – Спр. 63. - Арк. 22; 38. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 19. – Спр. 65. - Арк. 88; ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 7с. – Спр. 514. - Арк. 78; 39. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 6. – Спр. 1898. - Арк. 103; 40. Ks. Józef Szymański. Kościół katolicki na Podolu. Obwód winnicki 1941-1964. – Lublin, 2003. - S. 229; 41. ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 19. – Спр. 65. - Арк. 88; ДАВО. – Ф. Р-2700. - Оп. 19. – Спр. 67. - Арк. 28; 42. Тесля Н. Облудні і фальшиві // Вінницька Правда. – 1963. - 6 січня.

Н.О. Бондаренко

«РАДА ЦЕРКОВ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН-БАПТИСТІВ» В УРСР У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1970-Х РР.

У 1961 р. серед Євангельських християн-баптистів стався розкол, який продовжував існувати й на початку 1970-х рр. Прихильників розколу, яких радянська влада ідентифікувала як баптистів-розкольників, очолила «Рада Церков ЄХБ», лідери якої перейшли на нелегальне існування. Підпільна

.....
діяльність цієї релігійної течії, незважаючи на невелику кількість її віруючих у масштабах республіки, створювала безліч проблем для органів влади, оскільки наочно демонструвала, що в умовах радянської авторитарної системи управління суспільством і регламентації норм життя до найменших дрібниць знаходилися люди, які відстоювали свої переконання і не йшли на компроміс із владою.

Зважаючи на велике значення антирелігійної пропаганди в СРСР, особливо тієї, що була спрямована проти нелегальних релігійних течій, радянська історіографія проблеми діяльності баптистів-розкольників досить широка, проте вона уся слугувала ідеологічним цілям¹. Головною метою праць, присвячених сфері релігії, був вплив на громадську думку й виховання у громадськості ворожого ставлення до «сектантів». Наслідки такого негативного ставлення до «сектантів» відчуваються у буденній суспільній свідомості й сьогодні, оскільки вказана проблема і досі не представлена широким колом досліджень і не обговорюється у медійному просторі.

Метою даного дослідження є розкриття нелегального існування громад «Ради Церков ЄХБ» в УРСР на початку 1970-х рр. в умовах протистояння із органами радянської влади. Розвідка ґрунтується на матеріалах Центрального державного архіву громадських об'єднань України.

25 вересня 1972 р. заступник Уповноваженого Ради у справах релігій по Українській РСР направив у ЦК КПУ секретну інформацію щодо виконання постанов ЦК КПРС від 16 липня 1971 р. і ЦК КПУ від 31 липня 1971 р. «Про посилення атеїстичного виховання населення». Зазначалося, що у багатьох областях Уповноважені Ради, на яких покладалося завдання координувати у регіонах антирелігійні заходи, спільно з місцевими органами влади провели необхідну роботу з відлучення від керівництва релігійними общинами «порушників законодавства про культу, фанатиків і під'юджувачів», які пожваплювали діяльність Церков, і замість них рекомендували віруючим вибирати до складу виконавчих органів релігійних організацій «чесних» громадян, котрі б суворо дотримувалися у своїй діяльності вимог радянського законодавства. Зокрема, у Кіровоградській області за порушення законодавства про культу було притягнуто до адміністративної відповідальності 5 керівників «Ради Церков Євангельських християн-баптистів». Подібні заходи було проведено у Вінницькій, Київській, Донецькій, Тернопільській, Чернівецькій та інших областях. В Одеській області органам влади вдалося вивести з підпілля 3 групи розкольників-баптистів, які об'єдналися з зареєстрованими общинами ЄХБ. У роботі з об'єднання розкольників-баптистів з легально діючими баптистськими общинами використовувалася допомога обласних пресвітерів та інших релігійних лідерів, які мали у віруючих авторитет².

Перевіряючи законодавство про релігійні культу та проводячи «профілактичну роботу» серед віруючих, які перебували у підпіллі, місцеві органи влади намагалися виявляти та складали акти нелегальних зібрань груп віруючих. Так у місті Яма Артемівського району Донецької області були зафіксовані зібрання общини «Ради Церков ЄХБ» під керівництвом І.Ф. Мелашенка, якого раніше неодноразово карали адміністративним стягненням за порушення законодавства про релігійні культу. Після одного з таких молитовних зібрань, на якому були присутні 26 осіб, його організатора та власника будинку, де зібралися віруючі, було притягнуто до адмінвідповідальності. Однак перевірка органами влади у регіонах дотримання віруючими законодавства про релігійні культу, на думку заступника Уповноваженого Ради, була налагоджена не належним чином. Постановою Ради Міністрів СРСР від 1 квітня 1969 р. «Про посилення контролю за виконанням законодавства про релігійні культу» облвиконкоми були зобов'язані впорядкувати справу реєстрації релігійних організацій, розібратися з кожним із незареєстрованих релігійних об'єднань і визначити, які з них підлягали реєстрації відповідно до чинного законодавства, а також вжити в установленому порядку заходи стосовно релігійних організацій, які ухилялися від реєстрації. Заступник Уповноваженого Ради підкреслював, що у Волинській, Рівненській, Вінницькій, Львівській, Закарпатській, Хмельницькій, Черкаській і Чернівецькій областях робота у напрямку виконання вимог вказаної постанови Ради Міністрів СРСР провадилася незадовільно³.

Доповідаючи ЦК КПУ УРСР про наслідки роботи Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР за 1972 р. Уповноважений Ради зазначав, що в республіці продовжувалася розпочата у 1971 р. у контакт з адміністративними органами діяльність з вивчення і уточнення нелегальної мережі релігійних організацій. Йшлося також про те, що на території України діяло 8 зареєстрованих об'єднань і 20 різних нелегальних релігійних течій. На початок 1973 р. зареєстрована релігійна мережа нараховувала 5848 общин. Стосовно незареєстрованих нелегально діючих релігійних об'єднань точної інформації в Уповноваженого Ради не було. Зазначалося, що після низки перевірок місцевими органами влади спільно з апаратом Уповноважених Ради у областях було зафіксовано 1311 таких общин і груп, серед яких було 154 групи послідовників «Ради Церков ЄХБ»⁴.

.....
За інформацією влади, на початку 1973 р. віруючих «Ради Церков ЄХБ» нараховувалося більше 5 тис. осіб. Нелегальне існування цієї течії влада вважала грубим порушенням радянського законодавства про культу. Ще більше занепокоєння у представників Уповноваженого Ради викликало те, що баптисти-розкольники нелегально друкували й поширювали різноманітну релігійну літературу, у тому числі й антирадянського спрямування. З цією метою вони створили підпільне видавництво «Християнин». Окрім того, віруючі баптисти-розкольники завдавали великого клопоту владі тим, що постійно зверталися у різні партійні, державні і громадські організації, а також в ООН із зверненнями про утиски релігії й Церкви в СРСР та переслідування віруючих у країні.

Керівники «Ради Церков ЄХБ», протидіючи релігійному законодавству, створили організацію захисту активістів-віруючих (як їх характеризувала влада – «злісних порушників громадського порядку») – «раду родичів в'язнів». З метою активізації суспільної свідомості баптисти-розкольники поширювали інформацію про переслідування віруючих у республіці, зокрема тих, кого було призвано до лав радянської армії. При цьому наводився приклад загибелі улітку 1972 р. рядового військовослужбовця І. Мойсеєва. З цього приводу пресвітер із Запоріжжя Духонченко й віруючі зареєстрованої баптистської общини негативно висловлювалися на адресу прихильників «Ради Церков ЄХБ», оскільки ті «своїми <...>діями з поширення в країні і за кордоном неправдивої версії про смерть Івана Мойсеєва <...> стали на шлях політичних злочинів і тим самим серйозно підірвали авторитет <...> братства перед владою і оточуючим населенням»⁵.

Баптисти-розкольники намагалися створювати, а подекуди і створювали спеціальні школи для навчання дітей релігії. Для допомоги батькам з релігійного виховання дітей вони випустили серію рукописної літератури, наприклад, «Щоденну пам'ятку батькам з виховання дітей», «Виховання молодих паростків», «Тихі бесіди з дітьми про Ісуса Христа», «Дитячий вісник», «Дитячий друг», «Дитячий садок», «Дитячі гімни», «Біблейські бесіди з дітьми» та інші. Більшість з них – це невеликі релігійні новели, притчі, пісні, вірші, діалоги, вивчення яких мало сприяти релігійному вихованню дітей. Місцеві органи влади вчиняли низку адміністративних і кримінальних заходів стосовно лідерів баптистів-розкольників, що позначилося на зниженні їх активності, зменшенні кількості масових зібрань віруючих. Однак Уповноважений Ради зауважував, що зазначені заходи все ж були недостатніми⁶.

1972 р. Уповноважені Ради спільно з адміністративними органами, за рекомендацією Ради у справах релігій, провели активну роботу з духовенством Євангельських християн-баптистів щодо впровадження у життя прийнятого у 1969 р. Всесоюзним з'їздом ЄХБ реферату – «Християнин і Батьківщина». З огляду на постулат про те, що віруючі були радянськими громадянами і багато хто з них непогано працював на виробництві, Уповноважений Ради підкреслив, що деякі віруючі позитивно поставилися до документа. Для влади було необхідно пропагувати тезу про те, що радянський громадянин, будучи віруючим, мав бути передусім «патріотом своєї Батьківщини і захищати її від ворогів із зброєю у руках, уміти відрізнити товариша від ворога і серед віруючих, поважати радянські закони, боротися проти тих, хто порушував ці закони». Однак «екстремісти й фанатики», за висловом Уповноваженого Ради, з «Ради Церков ЄХБ» вороже зустріли вказаний документ, оголосивши його атеїстичним та антихристиянським. Лідери баптистів-розкольників стверджували, що для віруючих основним законом життя мала бути Біблія, а не радянські закони⁷.

Деяке посилення контролю за дотриманням законодавства про релігійні культури Уповноважений Ради помітив після прийняття Верховними Радами СРСР і УРСР законів про сільські, містечкові, районні й міські Ради депутатів, які чітко визначили завдання місцевих органів влади з даного питання. Більша увага почала приділятися чіткішій і змістовій роботі громадських комісій сприяння при виконках місцевих Рад депутатів з викриття і припинення фактів порушення законодавства про релігійні культури. Апарат республіканського Уповноваженого Ради систематично надавав допомогу у практичній роботі Уповноваженим Ради на місцях, проводив перевірку стану контролю за дотриманням релігійного законодавства у Ворошиловградській, Житомирській, Закарпатській, Хмельницькій, Вінницькій, Львівській, Івано-Франківській, Рівненській, Миколаївській, Тернопільській, Сумській і Черкаській областях. Завдання з покращення науково-атеїстичної пропаганди, вдосконалення контролю за дотриманням законодавства про релігійні культури обговорювалися на бюро обкомів партії, на засіданнях виконкомів міських, районних і обласних Рад.

У результаті посилення антирелігійної роботи в республіці у 1972 р. було зафіксовано більше 400 випадків, які класифікувалися владою як порушення радянського релігійного законодавства з боку духовенства й релігійного активу. Так у Львівській області за такі порушення було притягнуто до адміністративної відповідальності 82 особи і 5 осіб до кримінальної, у Донецькій області – 69 осіб, у тому числі 8 – до кримінальної. У Кривому Розі було засуджено 7 керівників спільної «Ради Церков

.....
ЄХБ», у Марганці – 3 особи. У Тернопільській області до адміністративної відповідальності було притягнуто 47 осіб. При цьому Уповноважений Ради вказав, що комісіям сприяння за дотриманням законодавства про релігійні культу не завжди вдавалося своєчасно фіксувати проведення нелегальних зібрань «сектантів», особливо розкольників-баптистів. Так органи влади не змогли вчасно зреагувати на велике святкування весілля родини вірних спільноти «Ради Церков ЄХБ», яке у травні 1972 р. відбулося у селищі Капітоновка Кіровоградської області, куди приїхало близько 300 віруючих, у тому числі з Черкаської, Одеської, Вінницької, Миколаївської, Херсонської областей, а також з Молдавської і Латвійської РСР⁸.

Як впливає із звіту Уповноваженого Ради у справах релігій К.Литвина, на 1 січня 1974 р. Церква Євангельських християн-баптистів нараховувала 1036 спільнот і 82 взяті на облік філії. У їх складі було 99129 віруючих, що було на 2167 осіб більше, ніж у 1972 р. Збільшення кількості віруючих в основному виникло внаслідок приходу нових вірян (близько 2,5 тис. осіб), повернення раніше виключених з Церкви (більше 700 осіб), приєднаних п'ятдесятників (1800 осіб) і прихильників «Ради Церков ЄХБ» (близько 800 осіб). Власне «Рада Церков ЄХБ» нараховувала 161 групу, у складі яких було більше 5 тис. віруючих.

На активізацію нелегальної діяльності баптистів-розкольників, як вважав Уповноважений Ради, впливали закордонні зв'язки віруючих із своїми земляками, які мешкали у США, Канаді та інших країнах. У 1973 р. у ряді спільнот Київської, Рівненської, Волинської, Тернопільської, Вінницької, Чернівецької, Хмельницької та інших областей побували з місіонерською метою як туристи Александр де Шаландо – пастор баптистської Церкви з Франції, Гред Вейтик, Кастлер і Грейф із Західного Берліну, які намагалися встановити контакти з найбільш радикально налаштованими служителями культу ЄХБ і особливо із прихильниками «Ради Церков ЄХБ»; встановлювали факти, які відображали дійсний стан віруючих у СРСР; агітували віруючих ігнорувати радянське законодавство про культу. Місіонер Давидюк, який був членом української націоналістичної організації за кордоном, під час своїх подорожей Україною у деяких спільнотах негативно висловлювався стосовно національної політики СРСР. У жовтні 1973 р. в США був проведений Конгрес Всеукраїнського Братства, яке на чолі з А. Гарбузюком ставило перед собою завдання захистити українських баптистів, котрих переслідували за віру в УРСР⁹.

Баптисти-розкольників отримували з свого підпільного релігійного центру такі видання, як «Братський листок», «Вісник спасіння», «Бюлетень ради родичів в'язнів», різноманітні листівки та інші матеріали, в яких віруючих закликали не дотримуватися радянського законодавства про релігійні культу, ставилися вимоги перед владою відмовитися від атеїстичного виховання дітей у школах, скасувати закони, що обмежували свободу віросповідання в СРСР.

У травні 1973 р. баптисти-розкольників провели у Харківській області поблизу селища Високе релігійне зібрання, де були присутні біля 650 осіб, у тому числі, більше 250 осіб молоді, які приїхали з інших областей та республік. Дізнавшись про дії віруючих, влада оперативно зреагувала і припинила зібрання. Близько 30 найбільш активних лідерів зібрання було притягнуто до адміністративної відповідальності, а одного з головних організаторів сходин – Здоровця – було притягнуто до кримінальної відповідальності¹⁰.

Всього за 1973 р. Уповноважені Ради у справах релігій, місцеві органи влади з допомогою комісії сприяння зафіксували 810 випадків, які були розцінені ними як порушення законодавства про релігійні культу. Поряд із заходами у формі «профілактичної» роботи з попередження і припинення фактів недотримання релігійного законодавства, більше 300 осіб було притягнуто до адміністративної відповідальності, до кримінальної відповідальності – 20, з них віруючих «Ради Церков ЄХБ» – 6 осіб. При цьому «профілактична» робота часто перетворювалася у грубе адміністрування стосовно віруючих і їх общин з боку окремих посадових осіб місцевих органів влади у Волинській, Донецькій, Дніпропетровській, Рівненській, Хмельницькій, Херсонській і Чернівецькій областях. Тут практикувалося накладання штрафів на рядових віруючих лише за присутність їх дітей на молитовних сходинах; штрафувалися власники квартир і будинків, які надавали приміщення для проведення молитовних зібрань, поряд з тим не з'ясувалися їх організатори і керівники. Мали місце випадки, коли дітей віруючих не брали на роботу, відраховували з навчальних закладів, видавали характеристики із зазначенням належності до того чи іншого віросповідання. Подібні характеристики видавалися, наприклад, у школах Херсонської й Запорізької областей.

К.Литвин визнавав неправильність такої практики з боку посадових осіб. Він визнавав, що вона завдавала більше шкоди антирелігійній боротьбі, аніж користі, оскільки у влади не було аргументів для заперечення прикладів утисків релігійних прав і свобод радянських громадян. Про подібні дії з боку органів влади активні віряни одразу поширювали інформацію у середовищі своїх одновірців та

.....
постійно надсилали скарги до офіційних інституцій. Зокрема прикладом чистого адміністрування був лист, направлений Жовтневим райвиконкомом Харкова секретарям парторганізацій і головам ФЗМК підприємств району, у якому вимагалось надати інформацію про віруючих на цих підприємствах. Такий лист потрапив до баптистів-розкольників, був розісланий багатьом групам «Ради Церков ЄХБ» і розцінювався як яскравий приклад постійного прагнення влади виявити усіх віруючих з метою їх подальшого переслідування. Уповноважений Ради наголошував, що нерозуміння окремими посадовими особами «політичного значення правильного застосування» законодавства про релігійні культу як одного із засобів послаблення релігійності населення і підміна його порочною практикою адміністративного впливу давали привід релігійним активістам використовувати це для підвищення свого авторитету серед віруючих як захисників релігії, об'єднувало вірян, зміцнювало позиції Церкви і тим самим завдавалася шкода «формуванню матеріалістичного світосприйняття і утвердженню принципів комуністичної моралі» у суспільній свідомості в УРСР¹¹.

9 жовтня 1973 р. вийшла постанова ЦК КПУ «Про посилення боротьби з незареєстрованими релігійними сектами». Звітуючи 25 червня 1974 р. про хід її виконання Уповноважений Ради у справах релігій по УРСР повідомляв ЦК КПУ, що Уповноважені Ради у справах релігій в областях республіки разом з виконкомом місцевих Рад депутатів проводили роботу з виявлення і взяття на облік діючих незареєстрованих релігійних організацій. На час звіту на території республіки проводили свою діяльність 1330 незареєстрованих груп різних релігійних напрямків із загальною кількістю віруючих близько 41 тис. осіб, із них число віруючих, що належали до «Ради Церков ЄХБ», залишалось приблизно сталим – у межах 5 тис. осіб. У більшості областей республіки були розроблені заходи з посилення контролю за діяльністю підпільних релігійних об'єднань і велася робота з їх легалізації. Прихильники «Ради Церков ЄХБ» постійно перебували у центрі такої роботи, особливо у Хмельницькій, Одеській, Донецькій областях.

Внаслідок проведених органами влади заходів у першій половині 1974 р. в Одеській області подала заяву щодо реєстрації група віруючих «Ради Церков ЄХБ» з міста Ізмаїл у складі 80 осіб та була зареєстрована спільнота, яка нараховувала 250 вірян у селі Шевченкове Кілійського району. Така ж робота проводилася у Березівському, Біляєвському, Болградському і Тарутинському районах та Котовську. Конкретні заходи з посилення боротьби з підпільним функціонуванням релігійного «сектантства» вживалися у Ворошиловградській, Донецькій, Харківській і Черкаській областях¹².

Серед форм антирелігійної боротьби влада практикувала засудження активної діяльності деяких лідерів баптистів-розкольників за місцем їх роботи на зборах колективів трудящих, зокрема у Донецькій, Черкаській та Дніпропетровській областях. До своїх здобутків у процесі такого «перевиховання» влада зарахувала приклад відходу від «Ради Церков ЄХБ» колишнього члена обласної ради баптистів-розкольників пресвітера С.Є.Ломанова; послаблення активності С.Ф.Ященкова, робітника фабрики «Донецькпромсиловина». На момент написання звіту готувалися збори колективів робітників вагонного депо станції Іловайське і в місті Слов'янську з обговорення груп баптистів-розкольників В.П.Степаніна і П.Т.Селюкова. Подібні антирелігійні збори виробничих колективів ретельно готувалися при безпосередній участі секретарів виконкомів Рад депутатів, адміністративних органів і апарату Уповноважених Ради по областях.

Також з метою встановлення більш суворого контролю за діяльністю прихильників «Ради Церков ЄХБ» в усіх областях і районах були уточнені дані про діючі громади баптистів-розкольників і кількість віруючих у них. Уповноважені Ради по Харківській, Хмельницькій, Львівській, Вінницькій та інших областях надсилали листи у міськ-, райвиконкоми з детальною інформацією про функціонування нелегальних релігійних об'єднань, давали відповідні рекомендації з організації і проведення «профілактичної» роботи серед віруючих. В областях республіки постійно велася робота з пресвітерами і членами виконавчих органів зареєстрованих громад з обмеження впливу баптистів-розкольників на рядових віруючих, недопущення читання й розповсюдження літератури, яка видавалася «Радою Церков ЄХБ», колективних візитів розкольників на богослужіння у зареєстровані громади баптистів, виступів їх з проповідями тощо. Для відриву рядових віруючих «Ради Церков ЄХБ» від радикально налаштованих керівників цієї релігійної течії і об'єднання їх з зареєстрованими громадами залучалися особи, які раніше порвали з баптистами-розкольниками. До такої роботи було залучено 15 пресвітерів, дияконів, проповідників, які перейшли у зареєстровані громади у Донецькій, Київській, Вінницькій, Запорізькій, Кіровоградській, Харківській, Одеській, Львівській та інших областях республіки. Іншим тактичним кроком влади було намагання виявити на місцях можливості для реєстрації ряду громад, які відійшли від Євангельських християн-баптистів, але сумнівалися стосовно перебування у «Раді Церков ЄХБ». Діяльність представників апарату Уповноважених Ради в даному напрямку велася у Житомирській, Київській, Харківській, Рівненській, Волинській та інших

.....
областях УРСР. Внаслідок систематичної роботи з віруючими у республіці у першій половині 1974 р. від «Ради Церков ЄХБ» відійшли близько 1000 їх прихильників і приєдналися до зареєстрованих громад ЄХБ¹³.

Однак істотно такі заходи влади на зменшення кількості підпільних релігійних громад у республіці не впливали. Так у Миколаївській області на 16 квітня 1974р., за відомостями інструктора відділу пропаганди і агітації ЦК КПУ УРСР В.Зоца, нараховувалося до 40 нелегальних релігійних спільнот, у складі яких перебувало понад 1000 осіб. Група баптистів складалася з 30 осіб, на чолі якої стояв пенсіонер Бузинний. На початку 1973 р. під впливом радикально налаштованих лідерів молодіжного крила прихильників «Ради Церков ЄХБ» – колишньої студентки кораблебудівного інституту Козакової (1948 року народження) і робітниці взуттєвої фабрики О. Нікори (1950 року народження) група активізувала свою місіонерську діяльність. Її провідники намагалися ширше залучати до спільноти молодь, нелегально створюючи для цього юнацькі гуртки, методом самвидаву виготовляли й поширювали релігійні трактати, бюлетені, листівки, магнітофонні записи, в яких закликали віруючих навчати дітей релігії і всіляко протидіяти заходам влади, спрямованим на дотримання радянського законодавства про культу.

Зокрема, підбурювані Козаковою та її однодумцями О.Нікорою, Л.Я.Дзюбою, Н.Я.Дзюбою та іншими релігійними активістами молоді віруючі виготовили й активно поширювали відозви під назвою «Дорогий друг», де було вказано діапазон хвиль і час релігійних передач зарубіжних радіостанцій. У вересні 1973 р. адміністративними органами були затримані під час поширення листівок робітники турбінного заводу А.Рубленко (1949 року народження) і конденсаторного заводу Дідняк (1955 року народження), у яких було вилучено 642 примірники відозви. Після цього у помешканнях лідерів спільноти було проведено обшуки, в результаті яких у будинку Дідняка виявили ще 1028 листівок та обладнання для їх друкування, а у квартирах п'яти інших активних учасників групи – релігійна література підпільного видавництва «Християнин», картки із запитаннями для занять з вивчення Євангелія та інші матеріали. Влада встановила, що названі особи ще в березні і листопаді 1972 р. та у травні і червні 1973 р. підкидали листівки релігійного змісту у поштові скриньки жителів міста, поширювали новорічні відозви, у яких закликали до віри у Бога і прослуховування зарубіжних релігійних радіопередач. Крім цього, група молодих віруючих, загітована О.Нікорою і Карлашовим, вчинила публічну акцію, пройшовши вулицею Радянською, співаючи псалми й пісні релігійного змісту. На підставі усіх фактів порушення релігійного законодавства стосовно указаних осіб адміністративні органи почали слідство, у результаті чого у березні 1974 р. лідерів громади баптистів-розкольників О. Нікору і А. Рубленка було притягнуто до кримінальної відповідальності «за антисупільну діяльність» і засуджено до тюремного ув'язнення на строк 5 років¹⁴.

Попри певні здобутки у боротьбі з нелегальними релігійними організаціями, інструктор відділу пропаганди й агітації ЦК КПУ В. Зоц вважав, що окремі партійні організації й радянські органи області недостатньо глибоко аналізували стан релігійності населення, не вивчали діяльності релігійного підпілля, слабо організовували індивідуальну роботу з віруючими, не турбувалися про підготовку кадрів атеїстів, а систему атеїстичного виховання зводили до епізодичних бесід і лекцій. Передусім увага була звернена на прорахунки місцевої влади у тих місцях, де працювали віруючі незареєстрованих релігійних громад. Наводився, зокрема, приклад конденсаторного заводу, де трудилося декілька активних баптистів-розкольників, але у 1973 р. там було прочитано лише 4 лекції на атеїстичну тему, ніхто не виявляв віруючих і ніхто з партійного керівництва ні цехів, ні заводу їх не знав. Тому, як зробив висновок В.Зоц, занедбаність атеїстичної роботи призвела до того, що баптисти-розкольники з цеху № 40 Діднюк та її син Геннадій почали вести серед робітників релігійну пропаганду, активно розповсюджуючи інформацію зарубіжних радіостанцій про свободу совісті та становище релігії й Церкви в СРСР¹⁵.

Отже, у І-й пол. 1970-х рр., незважаючи на адміністративний тиск органів радянської влади та кримінальне переслідування, в УРСР продовжували існувати підпільні громади «Ради Церков ЄХБ». Відстоюючи своє право на свободу віросповідання, члени громад баптистів-розкольників намагалися ширше залучати до спільнот молодь, методом самвидаву виготовляли й поширювали релігійну літературу, магнітофонні записи, в яких закликали віруючих навчати дітей релігії і всіляко протидіяти заходам влади, спрямованим на дотримання радянського законодавства про культу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Арестов В. Баптизм без маски. – Харьков, 1983. – 120 с.; Белов А. Секты, сектантство, сектанты. – М., 1978. – 152 с.; Лялина Г. Баптизм: иллюзии и реальность. – М., 1977. – 175 с.; Подоляк В. Баптизм: криза

.....
віровчення. – К., 1978. – 119 с.; 2. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 663. – Арк. 27-28; 3. Там само. – Арк. 28-30; 4. Там само. – Спр. 823. – Арк. 4-5; 5. Там само. – Арк. 15; 6. Там само. – Арк. 16; 7. Там само. – Арк. 17-18; 8. Там само. – Арк. 34-38; 9. Там само. – Спр. 872. – Арк. 2-5; 10. Там само. – Арк. 5; 11. Там само. Арк. 26-17; 12. Там само. – Спр. 1040. – Арк. 61-62; 13. Там само. – Арк. 62-63; 14. Там само. – Арк. 56, 67; 15. Там само. – Арк. 55-58.

О.В. Лісовська

ДЕРЖАВНО–ПРАВОВИЙ РОЗВИТОК УРСР В ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ

Історично стосунки України з центром склалися не безпроблемно. І хоча післявоєнна історія цих стосунків мала більш цивілізований характер, але й тоді проблеми залишалися. Наріжним каменем завжди було питання міри самостійності України в розв'язанні проблем державного будівництва, розвитку промисловості й сільського господарства, національно-культурного розвитку. Розв'язувались вони, як правило, з позицій інтересів центральної влади. Причому, чим більшим був тиск цієї влади, тим слабше опиралася республіканська влада. Її покірлива позиція мала вигляд порозуміння, а не рівноправних партнерських стосунків, про які в системі взаємин республік і центру в СРСР не могло бути й мови.

Питання, пов'язані з розвитком української державності в 1960-1980-ті роки, одержали певне висвітлення в радянській історіографії. Окремі аспекти даної проблеми були висвітлені в «Истории Украинской ССР»¹. У другому томі «Суспільно-політичне життя трудящих УРСР» за редакцією А.Д. Скаби² Однак ці дані, з ідеологічних причин, подавалися вибірково, увага акцентувалася лише на досягненнях, замовчувалися недоліки й наявні проблеми, як наприклад у працях Є.Т. Соломка³, Р.Д. Синельникової⁴, І.А. Цюпи⁵, В.П. Столяренка⁶ У сучасній історичній науці ряд дослідників вже зробили спробу переосмислити українську радянську історію. Особливо це простежується в працях Р.П. Іванченко⁷ та В.Д. Табачника⁸ На особливу увагу заслуговує праця С.С. Падалки, який розкриває не лише економічне життя країни в 60-80-ті роки ХХ ст., але й дає реальну оцінку політичним подіям даного періоду.⁹

Висвітлення питань розвитку держави і права України в період загострення кризи радянської системи необхідне для відтворення неупередженої історії нашої держави. Тому метою даної публікації є спроба дати об'єктивну й реальну оцінку подіям 1960-х-1980-х років.

У жовтні 1964 р. на пленумі ЦК КПРС відбулася зміна партійного керівництва СРСР. Першим секретарем ЦК партії був обраний Л. Брежнев. Відбулося повернення до консервативних, певною мірою просталінських позицій.¹⁰ На рубежі 60-70-х рр. Радянський Союз, а разом з ним і УРСР, як повністю інтегрована в цю централізовану державу республіка, вступили у період історії, за яким затвердилася назва «застій», що тривав до середини 80-х рр. ХХ ст.

Негативну роль у збереженні командно-адміністративної системи управління відіграли догматизм в ідейно-теоретичній сфері, апологетика існуючого порядку, видавання бажаного за дійсне. Теоретичною базою завищеної оцінки стану суспільства стала концепція розвинутого соціалізму, висунута ХХІV з'їздом КПРС, як альтернатива утопістським теоріям безпосереднього будівництва комунізму. У країні розгорнулася широкомасштабна пропагандистська кампанія щодо роз'яснення її основних ознак. Народним масам наполегливо прищеплювалася думка, що вони живуть у суспільстві, в якому успішно розв'язуються питання задоволення їхніх життєвих потреб, до значних висот підіймається економіка, наука, освіта, мистецтво. У надрах розвинутого соціалізму акумулюються та широко розвиваються риси комунізму, створюється його матеріально-технічна база, вдосконалюються суспільні відносини, виховується нова людина, визрівають необхідні умови для поступового переходу до вищої фази комуністичного суспільства. Саме це і є «розвинутий соціалізм» – вищий тип людської цивілізації, який досягнуто лише в Радянському Союзі.¹¹

Положення про будівництво розвинутого соціалістичного суспільства було закріплене в Конституції СРСР 1977 року, а згодом і в Конституції УРСР 1978 року. Стверджувалося, що держава в радянському суспільстві стала загальнонародною, оскільки в різних формах народовладдя брала участь велика кількість людей – усього в СРСР близько 40 млн., а в УРСР майже 10 млн. осіб. Але це було тільки формою, що аж ніяк не змінювала суті тоталітарної природи радянської держави. Командно-адміністративна система управління гальмувала прогресивний розвиток суспільства, негативно впливала на всі сфери життя.

Непослідовною виявилася й зовнішня політика СРСР. Так у 60-ті та 70-ті роки Радянський Союз став ініціатором політики «розрядки», взяв участь у Гельсінському процесі (1975 р.). У